

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เล่มละ 1 ปี คือตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช 1239 (พ.ศ. 2420) ถึงปีชาล จุลศักราช 1252 (พ.ศ. 2433) การที่ทรงพระราชนิพนธ์นี้ ก็เพื่อจะได้ทรงทราบว่าวันหนึ่ง ๆ ได้กระทำอะไรบ้าง ตั้งแต่ภาค 1—5 ทรงบันทึกด้วยพระองค์เอง จึงไม่มีราชาศัพท์ ตอนต่อไปได้ตรัสสั่งให้อาลักษณ์หรือผู้หนึ่งผู้ใดจด ผู้จดจึงเติมราชาศัพท์ลงไป เช่น ตรัสว่า “บ้ายไปศาลเจ้า และข้ามไปคูงานวัดนิเวศน์ ย่ำค่ากลับ” ผู้จดบันทึกจะเขียนว่า “บ้ายเสด็จไปศาลเจ้า และข้ามไปทอดพระเนตรงานวัดนิเวศน์ ย่ำค่าเสด็จกลับ” (หน้า 14 ภาค 7) และมีข้อความบางตอนที่ผู้จดบันทึกดัดแปลงหรือเติมราชาศัพท์ลงไปให้สมบูรณ์ เช่น “ถ้าสมเด็จพระนรินทร์ ก็นั่งร่างเอง เพราะมหาดไทยแลกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์” คำว่า นรินทร์ เป็นคำแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ตรัสหมายพระองค์เอง และผู้รับสั่งให้จดดัดแปลง แต่คำว่า พระองค์ เป็นคำที่ผู้รับสั่งได้เปลี่ยนแล้ว

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้ ถ้าอ่านไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้เรื่องอันใดนัก ข้อความไม่ติดต่อกันต้องอ่านติดต่อกันไปหลาย ๆ วัน จะเห็นว่าข้อความติดต่อกันไปโดยตลอด

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เป็นการบันทึกภารกิจประจำวัน ประทับที่พระบรมมหาราชวังและบางประอิน ถ้าอยู่ต่างประเทศ บันทึกนั้นก็เขียนพระราชหัตถเลขา มีมาถึงผู้รักษาราชการที่กรุงเทพฯ มีเรื่องราวเป็นภารกิจส่วนพระองค์และบ้านเมือง ถ้าไม่มีราชการอันใด และไม่ได้เสด็จออกก็บันทึกว่า “วันนี้ไม่มีราชการสิ่งใด ไม่ได้เสด็จออก”

การบันทึกจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้ บันทึกทุกวัน ใช้ข้อความสั้น ๆ เข้าใจง่าย ก่อนบันทึกจะบอกวัน เดือน ปี พ.ศ. ไว้อย่างละเอียด เช่น วันที่ 3960 วัน 11 ๆ 10 ค่ำ ปีเถาะ

12
เอกศก 1241

(14 กันยายน 2422)

การใช้ภาษาในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เป็นภาษาใกล้เคียงกับสมัยปัจจุบันนี้ จะผิดแผกแตกต่างออกไปก็เฉพาะสำนวนภาษา และการสะกดการันต์ ส่วนคำที่มาจากภาษาต่างประเทศก็เป็นภาษาอังกฤษที่อยู่ในสมัยนั้น พระองค์มีนโยบายจะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า จึงรับภาษาอังกฤษมาใช้ ไม่ได้คิดบัญญัติศัพท์ภาษาไทยขึ้นใช้ต่างหาก เหมือนรัชกาลที่ 6

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน นี้มีประโยชน์แก่ผู้อ่านมาก โดยเฉพาะบุคคล 2 จำพวก คือ

1. นักประวัติศาสตร์ จะเห็นคุณค่าของหนังสือนี้อย่างแท้จริงเมื่อเขียนพงศาวดารประเทศไทยในยุคนี้ เพราะพระราชกิจรายวัน วันละเล็กละน้อย เป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือ ราชการแผ่นดินอื่น ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ในปีใดถ้าไม่มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่นในปีมะโรง จุลศักราช 1242 และปีมะเมีย จุลศักราช 1244 ก็ไม่อาจทราบได้ว่า ใน 2 ปีนั้น ได้มีราชการตามกระทรวงต่าง ๆ อย่างไรบ้าง จะต้องค้นหาเรื่องที่ต้องการทราบด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งอาจไม่ได้เรื่องราวตลอด และเป็นหลักฐานเพียงพอแต่อาจค้นหาได้ในหนังสือนี้

2. นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้ว จะมองเห็นรัฐประศาสนโยบายทั้งในเรื่องที่เกี่ยวแก่ต่างประเทศ และการภายในว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำประเทศไทยหลีกลัดเกาะแก่งและมรสุมทางการเมืองมาด้วยความลำบากยากเย็นเพียงไร สมควรเป็นทิวฐานคติของนักการเมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี

นอกจากประโยชน์ทั้ง 2 ประการนั้นแล้ว จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันยังชี้ให้เห็นคุณค่าในด้านอื่นอีกด้วย จะยกให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง คือ

พิชพันธุ์ธัญญาหาร เจ้าเมืองจะต้องรายงานให้พระองค์ทรงทราบทุกกระยะ ดังข้อความว่า “เวลาค่ำ เสด็จออกขุนนาง กรุงเกล้าบอกรายงานน้ำฝนตกเข้า “ (วันที่ 3955) และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า “พระปรีชามาพูดว่า ได้ให้พระปราจีนปลัดเมืองปราจีนไปสืบเรื่องคนอดข้าวเมืองพนัศ ทำรีโปตมาให้ว่าข้าวที่เมืองพนัศมีคนซื้อไว้ แห่งละ 20—30 เกวียน เหมือนกรุงเกล้า ซื้อขายกันราคาถึงละ 2 สลึง ที่ว่าคนอดข้าวนั้นไม่จริง คนไปหาหมั่นกลอยในป่า เป็นไข้ตาย ไม่ตายด้วยอดข้าว...”

โจรผู้ร้ายชุกชุมชโมยวักควาย ทรงสั่งให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง จัดการติดตามจับกุมผู้ร้ายนำมาลงโทษตามควรแก่ความผิด “พระนรินทร์อ่านบอกเมืองกาญจนบุรีว่าด้วย ผู้ร้ายตั้งพวกกำเริบที่บ้านเขารักษกุมแหง ราษฎรลักกระบือ มาร้องหลายคน กรวยการไปจับตอผู้ได้ตัวบ้างหนีบ้าง อ้ายสว่างหัวหน้าผู้ร้ายหนีไปสุพรรณผล ถ้าชำระได้ความประการใดจะบอกครั้งหลัง...” (วันที่ 3846)

การชดชดคลองต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการคมนาคมและใช้น้ำทำนา ดังข้อความว่า “พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์เรื่องรีโปตพระยานครเขื่อนขันธ์ทำมายื่น ซึ่งจะชดชดคลองแต่ปลายคลองพระโขง ถึงปลายคลองบางพระ แขวงฉะเชิงเทรานั้น เห็นว่าถ้าชดชดขึ้นก็จะมีประโยชน์ ราษฎรจะได้ทำนามากขึ้น ยอมให้ชดชดต้นฤดูฝนนี้ เงินซึ่งจะใช้นั้นให้เบิกคลัง...” (ภาค 6. น. 57)

ชาวต่างประเทศเข้าเฝ้าก็ทรงจดบันทึกไว้ ดังข้อความว่า “เวลาบ่าย 4 โมง เสด็จออก
ทูลนำเงินพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร กรมทำนามิสเตอร์ฮิสเกตเป็นเสวฐีเมืองลอนดอนเข้าเฝ้า
แล้วกราบถวายบังคมลาไป...” (วันที่ 4622) ถ้าประเทศที่มีพระราชไมตรีต่อกัน มีเหตุการณ์อันใด
เกิดขึ้นก็ทรงจดบันทึกไว้เช่นเดียวกัน “สมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอเฟรดริกที่ 3 บรมราชาธิราชแห่ง
เยอรมนีทรงพระประชวรพระโรคในพระสอมาช้านานแล้ว พระอาการทรุดลง สิ้นพระชนม์ในวันที่
15 เดือนยูน คือวานนี้ราชสมบัติตกลงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เฟรดริก วิลเลียม วิกตอ อาลเบิต
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้สืบสันตติวงศ์ ทรงพระนาม สมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรล วิลเลียมที่ 2
พระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถ์ โดยโทรเลขแสดงความเศร้าโศกถึงสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอใหม่...”
(วันที่ 7158)

การประจบสอพลอให้สินบน ให้ของกำนัล พระองค์ไม่ทรงโปรด มีพระราชประสงค์
ให้ทำราชการด้วยความซื่อสัตย์ เข้มแข็ง “พระพลเมืองกำแพงเพชร ลงมากับหลวงสุริยมาตย์ เอา
แหวนทับทิมมาให้วงหนึ่งไม่รับไว้ ให้คิดอ่านทำราชการโดยสุจริตรักษาตระกูลดีกว่าให้ของกำนัล...”
(ภาค 5 น. 5)

ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องใดไว้ ก็ทรงบันทึกไว้ทุกครั้ง บ่ายโมงเสด็จขึ้นแต่สวน เสดยบน
พระที่นั่งแล้วเสด็จออกทรงพระราชนิพนธ์โคลงรวมเกียรติ์จนบ่าย 3 โมงเสด็จขึ้น (วันที่ 4074) และ
อีกตอนหนึ่งทรงบันทึกว่า เวลาบ่าย 3 โมงเสด็จมาประทับทูลทวงพระโองการ เจ้านายข้าราชการเฝ้า ทรง
แต่งเรื่องความตายเป็นพระราชนิพนธ์ของหนังสือวชิรญาณ¹ (วันที่ 7097)

ทางศาสนาทรงบันทึกไว้ ทำให้เห็นชัดว่า ทรงห่วงใยในความเจริญของพระพุทธศาสนา
มาก ให้ขจัดพระพุทฺธิ์ ทรงกำชับให้เจ้าอาวาสสอดส่องดูแลเอาใจใส่เสมอ “ในหมู่นี้มีความที่ฆราวาส
ฟ้องกล่าวโทษพระภิกษุสงฆ์ในพระอารามต่าง ๆ ชุกชุม ว่าต้องปฐมปราชิกบ้าง ตติยปราชิกบ้าง
พระสงฆ์ต่อพระสงฆ์วิวาทฆ่ากันตายบ้าง มีมากขึ้นในหมู่นี้ มีความเรื่องหนึ่งเกิดที่วัดมหารณพาราม
โจทก์ 2 คน ฟ้องพระมหาสุ่นว่า เสพเมถุนเป็นปราชิกกับสตรี 2 คน มาได้ 2 ปีเศษแล้ว เมื่อวันตั้ง
พระสงฆ์พระเทพมุนีเจ้าอาวาสเข้ามาฉัน มีพระราชดำรัสถาม ก็ถวายพระพรเสี่ยงไป ทรงพระ-
ราชดำริห์ว่า พระเทพมุนี ไม่ดูแลการพระอาราม มีความผิด โปรดให้ลดนิตยภัตรลงเท่าเมื่อยังเป็น
เปรียญต่อไปปีหนึ่ง...”

มหรสพและการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งมีในสมัยนั้น ได้ทรงจดบันทึกไว้ในจดหมายเหตุราชกิจ
รายวันด้วย “มีการมหรสพ ฆ้องโธ่ 1 หน้า 2 โธ่ ฆ้องวงหก ไม้ต่ำสูง สิงโต มังกร ดอกไม้เพลิง

¹ พระราชปรารภเรื่องความตายในท่ามกลางอายุ

ต่าง ๆ” (วันที่ 7141) อีกคนหนึ่งทรงบันทึกการมหรสพในงานบวชว่า “การมหรสพ มีโขน 1 โรง หุ่น 1 โรง หนัง 2 โรง ไม้ลอย ญวนหก รำโคม มังกร สิงโต ดอกไม้เพลิงต่าง ๆ” (วันที่ 7192) นอกจากนี้ยังมีการแสดงที่มาจากต่างประเทศซึ่งเรียกว่า เซอคัส (ละครสัตว์) ทรงบันทึกว่า “เวลา ยามเสด็จทอดพระเนตรเซอคัสที่ท้องสนามหลวง มีเจ้านาย ข้าราชการไปดูมาก พระเจ้าอยู่หัว แล ข้างในประทับบนพลับพลา ยก เจ้านาย ข้าราชการนั่งตามรอบเต็ม เซอคัสคราวนี้ เล่นเสือเล่นไล่อ่อน เล่นช้าง และวิธีฝึกมาดีมาก และมีสัตว์ต่าง ๆ มากกว่าทุกครั้ง 5 หุ่่มเสศ เสด็จกลับพระบรมมหา-ราชวัง พวกนายโรงเซอคัส ถวายม้าเล็กซึ่งหัดเรียบร้อยแล้วสูง 2 คอกเสศนี้ไว้กับโคเล็ก เป็นโค พรรณเล็กสูง 2 คอก ฤย้อมกว่า 2 โค โปรดพระราชทานลูกช้างตอบแทน” (วันที่ 7319)

ข้อความต่าง ๆ ที่ยกมาแสดงเป็นตัวอย่าง ชี้ให้เห็นว่าในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แสดงให้เห็นคุณค่าในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์แก่ผู้ค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง และแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ทรงคุณธรรมอันเลิศ พระ-ปรีชาญาณเสขุขุมลึกซึ้ง สมกับที่ประชาชนได้ให้สมัญญาว่า “พระปิยมหาราช”